

наук, професора, академіка М. В. Зубця. Висвітлено основні напрями роботи з українською червоно-рябою молочною породою на сучасному етапі розвитку тваринництва. *Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні системно-історичного підходу.*

Ключові слова: скотарство, породотворення, порода сільськогосподарських тварин, молочна продуктивність.

Серед факторів, що зумовлюють прогрес людства, значне місце належить селекції в тваринництві, яка розробляє методи поліпшення існуючих і створення нових порід та типів, вивчає способи впливу генотипових і паратипових факторів на тварин із метою використання їх спадкових ознак за необхідним для людини напрямом. Цілеспрямовано впливаючи на продуктивні ознаки тварин, селекція становить підґрунтя для вирішення глобальної продовольчої проблеми, розроблення основ безпеки харчування людства. Найбільш продуктивним періодом розвитку селекції в тваринництві є друга половина ХХ – початок ХХІ ст., що пов'язано з досягненнями в розробці теорії і методології породотворення, створенні нових високопродуктивних порід худоби. Необхідність активізації історичних пошуків даного періоду зумовлюється ще й тим, що він позначився переходом від класичних уявлень до фундації сучасної теорії селекції сільськогосподарських тварин.

Історіографічні розвідки з вивчення закономірностей становлення та розвитку селекції в скотарстві України започатковані М. А. Кравченком, А. І. Плішком, В. П. Бойком та іншими вченими, наукові праці яких представляють безперечну цінність при дослідженні ранніх етапів створення та вдосконалення порід худоби [1; 8; 9]. Ґрунтовний коментар з окремих проблем становлення спеціалізованого скотарства в Україні містять наукові праці В. П. Бурката та ін. [2; 3]. Однак до цього часу не узагальнено методика виведення української червоно-рябої молочної породи, внесок у розроблення її основних концептуальних положень одного із фундаторів сучасної теорії породотворення, академіка М. В. Зубця. З огляду на це, дані завдання висувалися на перший план при проведенні даного дослідження. Автором використано історичні (порівняльно-історичний, предметно-хронологічний), загальнонаукові (аналіз, синтез, логічний) та джерелознавчий методи.

З інтенсифікацією скотарства та запровадженням новітніх технологій в 60–70-х роках минулого століття виникла потреба в удосконаленні вітчизняних порід великої рогатої худоби за придатністю до дворазового машинного доїння і молочною продуктивністю. З цією метою обґрунтовано та реалізовано концепцію створення на їх основі методом складного відтворного схрещування з представниками молочних порід зарубіжної селекції нових високопродуктивних спеціалізованих порід і типів.

Першою спеціалізованою молочною породою на українських землях є українська червоно-ряба молочна. До розроблення методики її виведення вагомий внесок зробив академік М. В. Зубець. Її принципові відмінності: 1) великомасштабність породотворного процесу, що охоплює як племінну, так і товарну частину місцевої худоби; 2) застосування різних схем схрещування з подальшим вибором найбільш оптимальних; 3) орієнтовне визначення частки батьківської та материнської спадковості; 4) використання у селекційному процесі напівкровних тварин, у тому числі й при розведенні «у собі»; 5) закладення заводських ліній на кращих за

УДК 636.082:009:001

Апостол М. В.,

кандидат історичних наук, докторант,
Національна наукова сільськогосподарська бібліотека
(Україна, Київ), apostolmv@online.ua

ПЕРША УКРАЇНЬКА СПЕЦІАЛІЗОВАНА МОЛОЧНА ПОРОДА

Висвітлено передумови інтенсифікації селекційного процесу в молочному скотарстві України в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Узагальнено методика виведення української червоно-рябої молочної породи, її основні переваги та відмінності від класичної методики породотворення. Обґрунтовано визначальний внесок у розроблення основних положень селекційно-генетичного вдосконалення порід великої рогатої худоби одного із фундаторів сучасної теорії і методології породотворення у скотарстві, доктора сільськогосподарських

результатами оцінки чистопородних бугаїв батьківської породи; 6) широке застосування тісного інбридингу; 7) запровадження комплексних підходів, що ґрунтуються на використанні досягнень суміжних наук, першочергово генетики та біотехнології тощо [4].

Запропонована методика принципово відрізняється від класичної. Так, основоположник класичної теорії породотворення М. Ф. Іванов вказував, що при виведенні нових порід можна застосовувати як метод простої гібридизації (схрещування), так і складної. Зокрема, при виведенні української степової білої породи свиней він застосував просте схрещування. Учений обґрунтував, що виведення нових порід на основі схрещування може здійснюватися як з великою, так і незначною кількістю тварин. У генетичному відношенні ці два варіанти відрізняються один від одного за характером добору матеріалу для подальшого закріплення. У першому випадку – отримують найрізноманітніші комбінації, з яких обирають будь-яку для закріплення. У другому – одержують обмежену кількість комбінацій. Перший варіант М. Ф. Іванов вважав занадто дорогим і складним, тому при виведенні української степової білої породи свиней скористався другим, взявши на початку роботи лише 6 самок місцевого відрідрдя, яких спарував з кнуром англійської великої білої породи. Відсутність чіткої теорії про добір та виведення родоначальників структурних формуваль у класичній методиці була однією із причин уповільненої структуризації створюваних порід. Так, при виведенні української степової білої породи свиней М. Ф. Іванов, як родоначальників ліній, добирав кнурів кінцевого умовного генотипу. На отримання таких 3/4 – кровних бугаїв потребувалося два покоління, а на оцінку їх за якістю потомства щонайменше п'ять років [3].

При виведенні української червоно-рябої молочної породи застосовували як просте схрещування (із залученням генетичного потенціалу голштинської породи), так і складне (за деякими схемами використовували айрширську та монбельярдську породи). Іншою особливістю проведення робіт була масовість і великомасштабність, які академік М. Ф. Іванов вважав практично не здійсненними. Серед нетрадиційних підходів, що застосовувалися при виведенні української червоно-рябої молочної породи, також було закладення заводських ліній на кращих за результатами оцінки чистопородних бугаїв батьківської породи. При виборі родоначальників і продовжувачів ліній вперше застосували методику визначення їх племінної цінності за одногенотиповими дочками і ровесницями. При визначенні генетичної подібності продовжувачів з родоначальниками у племінних стадах вперше обов'язковим прийомом було застосування імуногенетичних методів [2].

Принадно відмітити, що за деякими положеннями методика породотворення, розроблена М. В. Зубцем та іншими українськими вченими, відрізнялася не лише від класичної, а й від методики виведення червоно-рябої молочної породи, запропонованої російськими вченими. По-перше, вона передбачала залучення до селекційного процесу всіх племінних господарств материнської породи, що слугувало створенню надійної племінної та матеріально-технічної бази, забезпеченню кращими науковими кадрами. Завдяки зазначеним заходам породотворний процес в УРСР здійснювався

набагато швидшими темпами, ніж у РРФСР, де породи почали створювати, переважно, у посередніх товарних стадах [6].

Українську червоно-рябу молочну породу затверджено наказом Міністерства сільського господарства та продовольства України №106 від 26 квітня 1993 року. Генетичний потенціал її молочної продуктивності становить 6500–7500 кг молока і більше за лактацію при досить високому (3,7–4,0%) вмісту молочного жиру. Породу диференційовано за внутрішньопородними типами відповідно до умов їхнього утримання в різних геокліматичних зонах України. Так, тварини центрального внутрішньопородного типу складають 96–98% загального масиву породи і характеризуються найбільш високими молочною продуктивністю, живою масою та інтенсивністю росту. У складі центрального внутрішньопородного типу сформовано київський, черкаський і прилуцький заводські типи. Конкурентними перевагами тварин південно-східного внутрішньопородного типу є високий вміст жиру 3,9–4,0%, білка – 3,4–3,5%. Особливістю тварин прикарпатського типу є комбінований тип продуктивності з добре вираженими м'ясними формами, подовженою тривалістю господарського використання та задовільною відтворною здатністю [5].

Окремі концептуальні положення методики породотворення, апробованої при виведенні української червоно-рябої молочної породи, були покладені в основу виведення українських чорно-рябої, червоної та бурої молочних порід. Усі зазначені селекційні досягнення відповідають рівню європейських стандартів, що є свідченням правильності обраного напрямку селекції.

Актуальними завданнями, що постали перед українськими селекціонерами на сучасному етапі, є подальша консолідація породи за основними господарськи корисними ознаками на основі централізованої оцінки племінної цінності бугаїв і осіменіння маточного поголів'я спермою поліпшувачів, оцінених за комплексом ознак, правильного підбору, інтенсивного відтворення, впровадження лінійної оцінки та добору тварин бажаного типу. Розширення племінної бази забезпечить проведення достовірної оцінки бугаїв за продуктивністю дочок з контролем молочної продуктивності у племінних заводах і репродукторах. Оптимізація генеалогічної структури за умов використання власних внутрішньопородних ресурсів та залучення до селекційного процесу кращого світового генофонду спеціалізованих високопродуктивних молочних порід є надійним методом швидкого створення консолідованих за типом будови тіла, рівнем молочної продуктивності та тривалістю господарського використання високопродуктивних молочних стад.

Згідно з програмою подальшого вдосконалення породи, розробленою академіком М. В. Зубцем та іншими вченими, його здійснюють за напрямками:

1. Розширення племінної бази, доведення поголів'я корів у племінних заводах і репродукторах до 20% загального поголів'я корів. Це забезпечить проведення достовірної оцінки бугаїв за продуктивністю дочок з офіційним контролем молочної продуктивності у племінних заводах і репродукторах.

2. Подальша консолідація за основними господарськи корисними, спадковими ознаками на основі централізованої оцінки племінної цінності бугаїв і осіменіння 80% маточного поголів'я спермою поліпшувачів, оцінених за

комплексом ознак, правильного підбору, розширеного відтворення, впровадження лінійної оцінки та добору тварин бажаного типу.

3. Оптимізація генеалогічної структури за умов використання власних внутрішньопородних ресурсів та залучення до селекційного процесу кращого світового генотипу спеціалізованих високопродуктивних молочних порід [9].

Селекційну роботу з масивами новоствореної худоби здійснюють за принципом «відкритої» системи, що передбачає постійне залучення кращих плідників голштинської породи. У зв'язку з цим близько 20–25% породи буде вдосконалюватися за використання подальшого поглинального схрещування з червоно-рябими голштинами. Це надійний метод швидкого створення консолідованих за типом будови тіла, рівнем молочної продуктивності та тривалістю господарського використання високопродуктивних молочних стад. Решту поголів'я будуть вдосконалювати методом внутрішньопородної селекції, що передбачає виявлення та інтенсивне використання власних генетичних ресурсів [5].

Таким чином, передумовою виведення низки нових спеціалізованих порід і типів молочного напрямку продуктивності в Україні була інтенсифікація молочного скотарства в 60–70-х роках ХХ ст. У розроблення методики виведення української червоно-рябої молочної породи вагомий внесок зроблено академіком М. В. Зубцем. Дана методика завдяки застосуванню нетрадиційних підходів (залучення до селекційного процесу усіх племінних господарств материнської породи; одночасність процесу породотворення у племінній та товарній частинах; застосування різноманітних схем схрещування; формування кількох зонально-генетичних типів; закладення ліній на перших етапах створення нових порід; використання як родоначальників ліній кращих чистопородних плідників поліпшувальної породи; орієнтація на бажаний тип тварин тощо) сприяла прискоренню селекційного процесу. Основні її концептуальні положення покладено в основу виведення інших спеціалізованих молочних порід і типів.

На перспективу представляється необхідним встановлення специфіки створення інших молочних порід великої рогатої худоби в Україні, до розроблення методів і схем виведення яких доклали зусиль академік М. В. Зубець.

Список використаних джерел

1. Бойко В. П. Породы крупного рогатого скота Украины в историческом развитии и их оценка по молочной продуктивности / В. П. Бойко. – К., 1981. – 108 с.
2. Буркат В. П. Историчні аспекти розвитку теорії селекції у скотарстві України: монографія / В. П. Буркат, І. С. Бородай. – К.: Аграрна наука, 2006. – 584 с.
3. Буркат В. П. Нариси з історії інституту: монографія / В. П. Буркат, І. С. Бородай. – К.: Аграрна наука, 2008. – 556 с.
4. Зубець М. В. Принципы создания красно-пестрой молочной породы (теоретические основы, методы селекции, организационные мероприятия) / М. В. Зубець, В. П. Буркат // Быки-производители, используемые при выведении красно-пестрой молочной породы крупного рогатого скота: каталог. – К., 1986. – Вып.2. – С.3–14.
5. Методи селекції української червоно-рябої молочної породи / М. В. Зубець, В. П. Буркат, Й. З. Сірацький та ін. – К., 2005. – 435 с.
6. Методические рекомендации по реализации программы выведения красно-пестрой молочной породы крупного рогатого скота в хозяйствах УССР / В. П. Буркат, М. В. Зубець, А. П. Кругляк, А. Ф. Хаврук. – К., 1982. – 26 с.

7. Племінна робота з породами великої рогатої худоби / за ред. М. А. Кравченка. – К.: Держсільгоспвидав, 1963. – 369 с.

8. Плішко А. І. Організація племінної роботи в тваринництві / А. І. Плішко. – К.: Держсільгоспвидав, 1962. – 158 с.

9. Українська червоно-ряба молочно порода – шляхи її методи удосконалення / В. П. Буркат, М. В. Зубець, О. Ф. Хаврук та ін. // Наук.-вироб. бюл. «Селекція». – К., 1995. – Число друге. – С.42–60.

References

1. Bojko V. P. Pороды крупного рогатого скота Украины в историческом развитии и их оценка по молочной продуктивности / V. P. Bojko. – K., 1981. – 108 s.
2. Burkat V. P. Istorichni aspekty rozvytku teoriiy selektsiyi u skotarstvi Ukrayiny: monohrafiya / V. P. Burkat, I. S. Boroday. – K.: Ahrarna nauka, 2006. – 584 s.
3. Burkat V. P. Narysy z istoriyi instytutu: monohrafiya / V. P. Burkat, I. S. Boroday. – K.: Ahrarna nauka, 2008. – 556 s.
4. Zubec M. V. Principy sozdaniya krasno-pestroj molochnoj porody (teoreticheskie osnovy, metody selektsii, organizacionnye meroprijatija) / M. V. Zubec, V. P. Burkat // Byki-proizvoditeli, ispol'zuemye pri vyvedenii krasno-pestroj molochnoj porody крупного рогатого скота: katalog. – K., 1986. – Вып.2. – С.3–14.
5. Metody selektsiyi ukrajin's'koyi chervono-ryaboyi molochnoyi porody / M. V. Zubets', V. P. Burkat, Y. Z. Sirats'kyy ta in. – K., 2005. – 435 s.
6. Metodicheskie rekomendacii po realizacii programmy vyvedeniya krasno-pestroj molochnoj porody крупного рогатого скота v hozjajstvah USSR / V. P. Burkat, M. V. Zubec, A. P. Krugljak, A. F. Havruk. – K., 1982. – 26 s.
7. Pleminna robota z porodamy velykoyi rohatoyi khudoby / za red. M. A. Kravchenka. – K.: Derzhsil'hospvydav, 1963. – 369 s.
8. Plishko A. I. Orhanizatsiya pleminnoyi roboty v tvarynnystvi / A. I. Plishko. – K.: Derzhsil'hospvydav, 1962. – 158 s.
9. Ukrayins'ka chervono-ryaba molochna poroda – shlyakhy y metody udoskonalennya / V. P. Burkat, M. V. Zubets', O. F. Khavruk ta in. // Nauk.-vyrob. byul. «Selektsiya». – K., 1995. – Chyslo druhe. – S.42–60.

Apostol M. V., Candidate of Historical Sciences, doctoral student, National Scientific Agricultural Library (Ukraine, Kyiv), apostolmv@online.ua

The first Ukrainian specialized dairy breed

The backgrounds of selection process intensification in dairy cattle breeding in Ukraine in the second half of the twentieth century – in the beginning of XXI century were highlighted. The methods of creation of Ukrainian Red-and-White Dairy Breed, its main advantages and differences from the classical methods of breed formation were summarized. The decisive contribution to the development of the main provisions of selection and genetic improvement of breeds of cattle made by a founder of modern theory and methodology of breed formation in cattle, doctor of agricultural sciences, professor, academician M. V. Zubets was justified. The main directions of work with the Ukrainian Red-and-White Dairy Breed at the present stage of development of animal husbandry were highlighted. The research methodology is based on the using of system-historical approach.

Keywords: cattle, breed creation, breed of farm animal, milk production.

Апостол М. В., кандидат исторических наук, докторант, Национальная научная сельскохозяйственная библиотека (Украина, Киев), apostolmv@online.ua

Первая украинская специализированная молочная порода

Освещены предпосылки интенсификации селекционного процесса в молочном скотоводстве Украины во второй половине ХХ – начале ХХІ ст. Обобщена методика выведения украинской красно-пестрой молочной породы, ее основные преимущества и отличия от классической методики пороодообразования. Обоснован определяющий вклад в разработку основных положений селекционно-генетического совершенствования пород большого рогатого скота одного из фундаменторов современной теории и методологии пороодообразования в скотоводстве, доктора сельскохозяйственных наук, профессора, академика М. В. Зубца. Освещены основные направления работы с украинской красно-пестрой молочной породой на современном этапе развития животноводства. Методология исследования основывается на использовании системно-исторического подхода.

Ключевые слова: скотоводство, пороодообразование, порода сельскохозяйственных животных, молочная продуктивность.